

Pintér Bence

HOLDRA SZÁLLÁS, AVAGY A SCIENCE FICTION DIADALA

Ez sci-fi – ezt a fordulatot leggyakrabban akkor használja az ember, ha valami olyasmire utal, ami nem reális, nem megvalósítható. A mondas jól jelzi, hogy hol helyezkedik el a tudományos fantasztikum egy képzeletbeli skálán, ahol a különféle irodalmi hagyományok komolyan vehetőségét mérjük: a sci-fi fiatalok, gyógyíthatatlan fantaszták, fiatalokban ragadt geekes irodalma, semmi komoly, semmi olyan, amivel foglalkozni kellene. Jól ráerősít erre a képre az is, ahogy pár évente egy-egy mainstream író igyekszik magát eltávolítani a tudományos fantasztikum (de ugyanígy: a fantasy, a krimi, romantika stb.) címkéjétől. Hiszen az ő művük – hiába van benne robot, űrhajó vagy bármilyen egyéb spekulatív ötlet – nem sci-fi, mivel a műfaj tételezett sekélyességével szemben kifejezetten mély dolgokra próbál rávilágítani.

Mindeközben, aki veszi a fáradságot, és megismeri mélységében a science fiction ezen a néven legalább százéves kánonját, az látni fogja: ahogy bármilyen más területen az irodalomban, itt is sokféle művel találkozunk: vannak jobbak, vannak rosszabbak, vannak egyértelműen szórakoztatásra szánt művek és vannak kifejezetten súlyos darabok. Ami általában összeköti ezeket a műveket, az, hogy a lényegük egy spekulatív ötlet, és a sci-fi esetében tovább szűkítve: egy racionális spekulatív ötlet. A neves sci-fi-kutató S. Sárdi Margit megfogalmazásában: „A tudományos-fantasztikus irodalom az elbeszélő szépprózának az ága, amely ma még nem létező vagy föl nem ismert problémákkal foglalkozik, s azokra racionális megoldást kínál, vagy fordítva, létező, fölismert problémákkal foglalkozik, s azokra nem létező, de racionális megoldást kínál.”¹

Ez a meghatározás is természetesen csak egy a sok közül, és fontos észben tartani azt is, hogy a sci-fi történetének különböző korszakaiban egészen más dolgok foglalkoztatták az írókat: a kezdeti természettudományos elkötelezettség mellé lassan bekúsztak a társadalomtudományok is például, de a fent leírt spekulatív ötlet ugyanúgy megjelenhet egy találmány, mint egy társadalmi jelenség formájában.

1 S. SÁRDI Margit, *Mit nevezhetünk sci-finek?*, Masfitt.hu, <https://sites.google.com/site/scifitort/sci-fi/mi-a-sci-fi>.

Egy sci-fi izgalmasságát, érdekességét tehát leginkább az abban foglalt spekulatív ötlet(ek) újszerűsége, újszerű vagy érdekes tálalása, izgalmas kombinálása, szubverzív jellege határozza meg. Az igazán izgalmas az egészben persze az, hogy a sci-fi általában a jövőről szól, és mint ahogy azt az elmúlt évtizedek igazolták, nem feltétlenül jósolni, vagy tudományosabb vonalon: futurológiai megállapításokat próbál tenni, hanem – és itt elérkezünk a tyúk és a tojás kérdéséhez – inspirál is.

A mostanában inkább furcsa viselkedésével a hírekbe kerülő milliárdos, Elon Musk például nagyon sok sci-fit olvasott kiskorában, ezért többek között az a mániája, hogy a Marson akar telepet alapítani, ennek érdekében pedig rengeteg pénzt ölt már űrkutató cégébe – és az sem kizárt, hogy végül ennek köszönhetően lesz emberi kolónia a Marson.

Egy sor cég versenyzik azon jelenleg is, hogy ki fejleszti ki először a városi közlekedésben is használható repülő autót, egy olyan tárgyat, amire a saját megítélésem szerint valójában senkinek nincs szüksége, de nagyon sok repülő autót láttunk már sci-fikben, ezért kollektíven elhitettük magunkkal, hogy ez jelenti a nagybetűs Jövőt. (Persze ki tudja, lehet, hogy húsz-harminc év múlva nekem is repülő autóm lesz.)

Nem minden spekulatív ötletből lesz valóság, sőt, ha egészen őszinték akarunk lenni, akkor az elmúlt száz évben a sci-fiben megjelent, sci-fi írók által megálmodott spekulatív ötleteknek csak nagyon kis százalékából lett valami. Van azonban egy elég nagy dolog, aminek most ünnepeltük az ötvenedik évfordulóját, és amit majdnem teljes mértékben egy spekulatív ötlet újszerű tálalásának köszönhetünk.

Az ötlet: menjünk el a Holdra!

Az emberiség évezredek óta álmodozik a Holdról. A szamoszatai filozófus, Lukianosz már az időszámításunk szerinti második században írt egy Holdon játszódó szatirikus történetet. *A bambuszgyűjtő öregember meséi* című tizedik századi japán népmesében egy Holdról jött, gyönyörű hercegnő körül bonyolódik a cselekmény.

1609 novemberében Galileo Galilei olasz csillagász teleszkópját a Hold felé fordítva felismerte, hogy kísérőnk nem tökéletes gömb, ahogy azt az antik tudósok elképzelték: hegyek, kráterek szabdalják felületét. Galilei megfigyelései nyomán a 17. században járt a Holdon Francis Godwin püspök hőse egy hattyúszerű madarak által vontatott eszközön, illetve saját könyvében Cyrano de Bergerac, akit egyfajta ra-

kéta repített a Holdra, és aki ugyanúgy a satírához használta az utazást, mint Lukianosz. És sorolhatnánk még: a Hold a tizenhetedik századtól kezdve gyakran lesz satírák és tanmesék helyszíne tehetséges és kevésbé tehetséges szerzők tollán. A történetek közös jellemzője, hogy általában nem céljuk azt tárgyalni: *hogyan* jut el az ember a Holdra.

Nem úgy Edgar Allan Poe-nál, akinek az 1835-ben megjelent, *Hans Pfaall páratlan kalandja* című elbeszélésében² a címszereplő Hans Pfaall egy hőlégballonon száll fel a Holdra, és itt a szerző egy olyan gépet is részletez, amivel a felszálló ballonban egyre ritkább levegő kérését oldja meg a tudós. Poe ezt a szösszenetet hoaxnak szánta, vagyis azt szerette volna, ha az emberek komolyan veszik a tudósítást.

A show-t azonban ellopta tőle a New York-i The Sun című napilap: alig pár hónappal később közölt egy szenzációs, hatrészes elbeszélést, amely alapötletében kísértetiesen hasonlított Poe sztorijára, és amiről pár héttel később kiderült, hogy kamu, bár ezt az újság sosem ismerte el hivatalosan. (Mellékszál, de Poe 1844-ben írt egy hasonló kamu-cikk-sorozatot az Atlanti-óceán léghajóval való átszeléséről, ami 1919-ben aztán a valóságban is megtörtént.)

Ezen művek esetében általában nem feltétlenül beszélhetünk még csak korai science fictionról sem, hiszen a Hold inkább csupán egy kényelmes színtér volt, amely szerepet valójában betölthette volna akármi más is. A főhősök az elején valamilyen módon gyorsan a Holdra kerülnek, ahol kalandokba bonyolódnak, a nyilvánvaló párhuzamokat a földi társadalommal pedig mindenki levonhatta magának.

A század második felében azonban megszületett egy mű, mely annyira nem csak a satírához akarta használni a Holdat, hogy az égitest lakatlan, az űrhajósok (merthogy itt már erről van szó!) pedig a mű legvégéig még csak közelébe sem kerülnek a Holdnak, tekintve, hogy a könyv nagy része arról szól, egyáltalán hogyan és milyen pénzből jutnak el hőseink az űrbe. Ez a hozzáállás jelentős fordulópont a korábbiakhoz képest.

És a megvalósítás: Jules Verne és a rakétatudósok

Kéves olyan fikciós könyvet tudunk mondani a világirodalom történetéből, aminek következményeire egészen konkrétan rá tudunk mutatni

2 Edgar Allan Poe, *Hans Pfaall páratlan kalandja* = Uő., *Mellonta tauta*, ford. BARTOS Tibor et al., Szukits, Szeged, 1998, 62–111.

a való világban. Ilyen talán a Biblia és más fontos szent írások. Esetleg a *Tamás bátya kunyhója*, melynek megjelenése fontos állomás volt a rab-szolgaság eltörlése felé vezető úton az USA-ban. És ilyen Jules Verne francia író 1865-ben megjelent könyve, az *Utazás a Holdba*.

A történet szerint a baltimore-i tűzérklub a polgárháború utáni pangás közepette új vállalkozás elindításáról dönt: építenek egy böhöm nagy ágyút Floridába (meglepően közel oda, ahonnan manapság lövik fel a rakétákat), hogy kilőjenek egy csapatot az űrbe, akik aztán a folytatásban meg is kerülnek a Holdat.

A két klasszikus Verne-regény – amit már joggal nevezhetünk korai science fictionnek – nem csak olvasók százazezeit nyűgözte le az elmúlt 150 évben, de valójában egészen konkrétan felelőssé tehető azért, hogy az emberiség a huszadik században kijutott az űrbe és meghódította a Holdat.

Hogy merész kijelentésemet tényekkel is megtámogassam: Vernére mint elsődleges inspirációs forrásra hivatkozott az autodidakta orosz matematikus–fizikus, Konsztantyin Eduardovics Ciolkovszkij, aki hamar megállapította, hogy a Verne által javasolt metódus nem működik, helyette pedig megalkotta az egyenletet, amivel azt lehet kiszámolni, hogy miként érhetjük el rakétákkal a szökési sebességet.

Az erdélyi szász Hermann Oberth, a náci V-2-es rakétájának egyik atyja, tizenegy éves korában, skarlátból lábadozva olvasta Verne könyveit – nem is egyszer, hanem annyiszor, hogy életrajzírói szerint kívülről tudta őket. Tizennégy éves korától kezdve konkrétan nekiállt, hogy megvalósítson egy folyékony üzemanyaggal működő rakétát.

(Apró mellékszál, de Oberth tanácsadóként dolgozott Fritz Lang 1929-es, *Asszony a Holdon* című filmjén, mely Thea from Harbou könyvén alapult, és amelyben többfázisú rakétával mennek a Holdra. A filmet később Adolf Hitler betiltotta, mert túl sokat mutatott meg a rakétatechnológiából.)

De ugyanígy fontos hatásként hivatkozott Verne könyveire több, a rakétatudomány szempontjából fontos tudós, így a náciaktól az amerikaiakhoz igazoló, az űrversenyben kulcsfontosságú szerepet betöltő Wernher von Braun vagy Robert H. Goddard is. Utóbbi még egy fontos hatást is említett: egy másik korai science fiction író, H. G. Wells könyveit.

A kijutás az űrbe persze máshogy valósult meg, mint ahogy azt Verne elképzelte, de mint Ciolkovszkij kapcsán láttuk: kijavítandó tévedései ugyanúgy hozzájárultak a vállalkozás későbbi sikeréhez, mint

az, hogy a francia kalandregényíró egyáltalán reálisan próbálta megközelíteni a fantasztikus utazás kérdését.

A végeredményt ismerjük: a Szovjetunió és az USA között kibontakozó űrverseny eredményeképp 1969. július 16-án felszállt az Apollo-11, amelynek parancsnoki modulját Verne regénye nyomán Columbiának, holdkompját pedig Eagle-nak keresztelték el – ez utóbbi július 20-án le is szállt a Holdra.

A Hold durva szerető

Vernét tehát egyáltalán nem érdekli az, hogy valamiféle szatírához vagy társadalomkritikához használja a Holdat és a Holdon élő embereket. Az ő könyvében az utazók nem jutnak el a Holdra, és ott nem találkoznak senkivel, mi több: Hold körüli pályáról megfigyeléseket végezve megállapítják, hogy az égitest lakatlan.

A valódi űrutazásra ezután ugyan közel száz évet várni kell, de közben a science fiction önálló műfajjá növi ki magát, amelyben természetesen újra és újra előkerül a Hold kérdése – illetve az, hogy miként is élhetne az ember a Holdon.

Az ezzel foglalkozó művek ugyanakkor megőrzik a korai, Holdat szatírák, utópiák és társadalomkritikák háttéréül használó művek bizonyos vonásait: tehát miközben elmesélik a reális holdi kolóniák működési mechanizmusait, illetve felrajzolnak egy-egy történetet, általában arra használják a szettinget, hogy a társadalmiszervezés alternatív módjait is felvillantsák.

Ez egyben azt is jelenti, hogy alig találni olyan művet, amiben a Holdon (vagy egy adott, másik bolygó holdján) élő emberek nincsenek konfliktusban a központi bolygóval. A motívum egyik első felbukkanása Philip K. Dickhez köthető: a *Truman Show* című filmet is inspiráló *Kizökkent idő* című könyvének végén (vigyázat, spoiler!) kiderül, hogy a Hold hadban áll a Földdel.

Ezt a gondolatot fejtegeti tovább a Hold kolonizációjáról szóló fantasztikus irodalom egyik legjobb és mindenképpen legnagyobb hatású műve, Robert A. Heinlein 1966-os, *A Hold börtönében* című könyve, amelynek sokkal találóbb az eredeti címe: *The Moon Is a Harsh Mistress*, avagy: *A Hold durva szerető*.

Heinlein nem először foglalkozott a Holddal, 1947-ben már írt egy ifjúsági regényt *Rocket Ship Galileo* címmel, amelyben három közép-

iskolás és egy tudós megy Hold körüli túrára, ahol felfedeznek egy titkos náci bázist. (Mielőtt ásítanánk: valószínűleg a „nácik a Holdon” kliséét éppen Heinlein találta fel ezzel a regénnyel.)

Az 1967-ben a sci-fi Oscar-díjának számító Hugo-díjat elnyerő *A Hold börtönében* egészen más irányba mozdul: 2075-ben járunk, hárommillió ember él a Holdon, többnyire elítéltek, politikai menekültek és az ő leszármazottaik. A Hold tehát nem szuverén ország, de a kolónia Földről delegált vezetőjének valójában nem sok mindenre van befolyása, a társadalom viszonylag szabadon él. A Hold társadalmá markánsan eltér a Földétől: egyrészt a durva környezeti tényezők, másrészt a nők viszonylag alacsony száma miatt. Ez utóbbi az oka annak, hogy a Holdon a Földétől eltérő családmodellek alakultak ki, ahol egy nőhöz több férfi is tartozhat, és mindenféle csoportos házassági formák is léteznek. Ebben a társadalomban a nőknek nagyobb hatalma van, mint Heinlein korának amerikai társadalmában.

Ahogy a legtöbb igazán jó science fiction regény, *A Hold börtönében* is több spekulatív ötletet vegyít: a holdi kolónia gépeit ugyanis egy mesterséges intelligencia irányítja, a HOLMES-IV, amelyet főhősünk, a számítógép-szerelő Mannie tart karban, és amelyről kiderül, hogy öntudatára ébredt – ám erről csak Mannie tud, aki el is kereszteli Mike-nak a gépet. Mike segítségével Mannie és politikával foglalkozó barátai hamarosan rájönnek, hogy ha ilyen ütemben exportálják tovább a túlnépesedő Földre a gabonát, akkor hamar el fog fogyni a vizük, plusz egy évtizeden belül éhezni fognak a Holdon. Láthatóan ez a földi hatalmat nem zavarja, ezért Mike segítségével titkos szervezkedésbe kezdenek, ami végül libertárius-anarchista forradalomba torkollik. A nagy kérdés az, hogy ez sikerül-e, illetve ami még nagyobb kérdés, hogy van-e értelme egyáltalán az egésznek.

Ha egy pillanatra eltávolodunk a Naprendszerrel és a Föld holdjától, szintén találhatunk olyan történeteket, amelyek magvában egy bolygó és holdjának konfliktusa van. Remek példa erre a magyarul tavaly megjelent, egyébként 2012 óta futó sci-fi/fantasy képregény, a *Saga*, amelyben a bolygón és holdján két egymástól elütő civilizáció (az egyik technológiai, a másik mágikus) él, illetve áll háborúban évezredek óta.

Ugyanezt a témát variálja Ursula K. Le Guin *A kisemmiszettek* című regényében, amelyben a hidegháború korának Földjére hasonlító bolygóról, Urrasról egy csapat anarchistát száműztek másfél évszázaddal korábban annak ikerbolygójára, a kietlen Anarresre, ahol azóta ez az egalitárius társadalom kemény munkával próbál túlélni.

Újra izgalmas lett a Hold

Heinlein könyve után jó darabig nem is készült olyan fontosabb sci-fi könyv, mely a Holdat helyezte volna középpontba, bár más fókuszú történetekben gyakran felbukkantak holdi bázisok és települések. Ehhez képest érdekes fejlemény, hogy az elmúlt évtizedben jó pár Holddal foglalkozó regény jelent meg.

Ezzel párhuzamosan a való világban is ismét a Hold felé fordult az emberiség: India, Kína és Izrael is szondát küldött a felszínre (bár az izraeli küldetés nem sikerült, az indiai pedig lapzártáig nem fejeződött be) – a hetvenes évek óta nem volt példa ilyesmire. A jövőben pedig tervben van a következő évtizedre, hogy az amerikaiak is asztronautákkal térnek vissza a Holdra, és az oroszok, a kínaiak és a japánok is megpróbálják ott megvetni a lábukat.

De mit mondanak a Holdról manapság a sci-fi írók?

Neal Stephenson 2016-os regénye, a méretes *Sevенеves – A hét Éva* annyiban foglalkozik a Holddal, hogy az gyakorlatilag a regény első oldalain megsemmisül. Emiatt azonban hamarosan a Föld is lakhatatlanná fog válni, a regény pedig arról szól, hogyan küzd meg az emberiség ezzel a helyzettel. (A Hold maradványaiból később csinos gyűrű lesz a Föld körül.)

A *Sevенеvesre* rímel Mary Robinette Kowal Nebula-díjas regénye 2018-ból, a *The Calculating Stars*, mely még nem jelent meg magyarul. Itt a Földbe csapódik egy meteor az ötvenes évek elején, ami olyan éghajlatváltozást indít be, hogy az USA-ban egy évtizeddel korábban elkezdik megvalósítani az űrprogramot, hogy kolóniákat tudjanak létrehozni a Holdon és a Marson. A történet fókuszában az áll, hogy ezen az alternatív idővonalon miként küzdenek meg a nők azért, hogy ők is űrhajósok lehessenek.

Artemis címmel Holdon játszódó regénnyel jelentkezett aztán Andy Weir, a rendkívül népszerű *A marsi* szerzője is 2017-ben. Itt most nem egy asztronauta életéért folyik a harc, hanem az Artemis nevű holdi városban járunk, ahol egy állandóan bajba keveredő, tehetséges csempésznő, Jazz Bashara keveredik egy elég komoly balhéba, aminek tétje végül Artemis léte lesz.

Aztán Kim Stanley Robinson tett egy kirándulást a kínaiak által gyarmatosított Holdra. *Vörös hold* című könyve talán az ebben az évtizedben megjelent művei (*2312*, *Aurora*, *New York 2140*) közül a legkevésbé nyűgözte le a közönséget és a kritikusokat, annyiban mégis

izgalmas, hogy végre nem az USA, hanem az emelkedőben lévő Kína belső problémáit és jövőjét vizsgálja.

A Heinleinhez leginkább méltó történetet azonban a veterán brit író, Ian McDonald vitte végig az évtized második felében. 2015-ben indult Luna-trilógiájában a Hold az új határvidék, ahol a kapitalizmus legkeményebb verziója működik. A Hold meghódításának elején négy cég vágott bele a gazdasági lehetőségek kiaknázásába, és megkésve csatlakozott hozzájuk a brazil Corta família, akik aztán a héliumki-termelés királyai, ezzel a Föld energiaszükségletének elsődleges kiszolgálói lettek. Persze hamarosan véres polgárháború tör ki a családok között, ami felborítja a kényes egyensúlyt. McDonald *A keresztapa*, a *Trónok harca* és a *Dallas* legjobb pillanatait idéző szövevényes történetet arra használja, hogy megfesse a Hold társadalmának egészen részletes és ötletgazdag, összességében lélegzetelállító képét. Ez a világ pedig kegyetlen: törvényt nem, csak újra- és újratárgyalható, támadható szerződéseket ismer, ahol az egyszeri dolgozóknak gyakran azért is küzdeniük kell, hogy levegőt gyenek.

Mit inspirál legközelebb a sci-fi? Talán semmit

A Hold-regények rövid seregszemléje után térjünk vissza oda, ahonnan elindultunk: miért tud több lenni a sci-fi, mint egyszerű szórakozás? És tud-e az lenni ma is? Hogy ezt elmagyarázzuk, hozunk egy példát. Aki követi a friss megjelenéseket, annak feltűnhet, hogy a holdas regények felsorolásából feltűnően hiányzik egy friss, ráadásul magyar cím, Egressy Zoltán *Hold on* című regénye, mely – ahogy az címéből is látszik – részben a Holdon játszódik.

Az ok nagyon egyszerű: Egressy regénye ugyanis a legjobb példa arra, hogyan *ne* lépünk be abba a párbeszédbe, amit science fictionnek hívnak. Más kérdés, hogy szerzője nem akarja sci-fiként kategorizálni a könyvet, mely még mindig a szimpatikusabb verzió, általában ugyanis a szépírók ugyebár felemelni kívánnak a porból egy-egy kommersznek tartott műfajt. „Ez krimi, de nem úgy!” A *Hold on* ugyanakkor nagyjából minden kritériumnak megfelel, ami alapján egy művet sci-finek szoktunk tekinteni, nem lehet tehát annyival elintézni a dolgot, hogy nem is lép be a fent említett párbeszédbe.

Mint arról a szerző egy beszélgetésen beszámolt, az egyik alapvető inspirációt a regényhez a neves sci-fi író, Arthur C. Clarke 1962-es

futurológiai könyve, a *Profiles of the Future; an Inquiry into the Limits of the Possible* adta. A tehát több mint ötven éve elavult jövővízió és Egressy saját hozzátoldásai nyomán a regényben találmányok és elképzelt jövőbeli csodák egész tárházával találkozunk, igazából csak úgy mellékesen.

A Holdon kolónia van, az autók repülnek és magukat vezetik, van hologram, 3D-nyomatás, mozgójárda, emlékmanipuláció, androidok, klónozás, hibernálás, mesterséges intelligencia. Négy-öt sci-fi könyvre való, többször lejárt szavatosságú, vagy már napjainkban is létező/működő spekulatív ötlet halmozódik fel a narratívában mindenféle cél és átgondoltság nélkül, l'art pour l'art.

Nem menti a könyvet, hogy ez az ötlethalmaznak álcázott ötletelenség valójában nem is rossz párhuzam arra, ahol 2019-ben a sci-fi tart. Amíg Verne korától kezdve nagyjából az internet feltalálásáig egy olyan lázas korban éltünk, ahol minden és mindennek az ellenkezője is elképzelhetőnek tűnt, addig az elmúlt 20–30 évben mintha helyben járnánk.

Amikor az év egyik nagy technológiai bejelentése az, hogy az új iPhone-okon immár animált kakeimoji is lesz, az önmagában kétségbeejtő; de amikor azt látjuk, hogy a jövő elképzelését mindig is a feladatának tekintő science fiction is – kevés kivétellel – bajban van a jövőt illetően, akkor kezdhethetünk el igazán aggódni.

A klímakatasztrófák, szoft disztópiák és az elmúlt években megjelenő, ezeket ellensúlyozó, optimista hangvételű hopepunk irányzat elszórt darabjai mellett a sci-fi elmúlt években sokat emlegetett válságát az adja, hogy néhány éve megállt az idő, és még az egykori látnokok sem igazán látják, hogy innen pontosan merre lehet vagy merre érdemes továbbmenni.

A Hold-regények újbóli megjelenése talán azt sejteti, hogy némi szünet után az emberiség ismét a világuŕben, a Holdon és a Marson látja a jövőjét, legalább részben. És ki tudja: vajon nem éppen most születik valahol egy olyan mű, aminek elképzelése száz év múlva az egész emberi történelmet megrengető valóság lesz?